Ысакбаева Зинат Турдубековнанын "Ч.Айт.ма1овдун романдарындагы корком аксиология" кандидаттык диссертациясын а. дыи ала коргоосу оюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна. Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын издсиип алуу үчүн уюштурулган Д.10.18.575 Диссертациялык кеңешинин огкөрүлгон кезектеги отурумунун

№ 12 П Р О Т О К О Л У

2020-ж. 28-февриль Бишкек шаары

Отурумга диссертациялык кеңештин 10 мүчөсү катышты:

1. Байгазиев Советбек Орозканович - диссертациялык кеңештин төрагасы, филология илимдеринин доктору, профессор. Адистиги: 10.01.01. 10.01.09;
2. ЫПсаева Нурзина Токторбековна - филология илимдеринин кандидаты – диссертациялык кеиештин окумуштуу катчысы. Адистиги: 10.01.01;
3. Кадырманбетова Апнура Күмөновна - филология илимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.01:
4. Мамбсталиев Кубан Илпязович - филология илимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.01:
5. Тпллебаев Садык Алаханович - филология илимдеринин доктору, доцент. Адистиги: 10.01.01:
6. Үкүбаева Лайли Үкүбасвна - филология млимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.01;
7. Шпсыр Исхар Сувазович - фылология илимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.09;
8. Орозобекова Жылдыз Калмашевна - филология илимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.09:
9. Кацев Алексапдр Самуилович - филология илимдеринин доктору. Адистиги: 10.01.10;
10. Джумагазиева Нуржан Курманбековна филология илимдеринин доктору. Лдпстигп: 10.01.10:
11. Айтпаева Гульнара Амановна -- филология илимдеринин кандидаты. Адистиги: 10.01.01

КҮН ТАРТИБИНДЕ КАРАЛУУЧУ МАСЕЛЕ:

2. Ысакбаева Зинат Турдубековнанын "Ч.Айтматовдун романдарындагы көркөм аксиология" аттуу темадагы 10.01.01- кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын алдым ала коргоосу.

УГУЛДУ:

Отурумдун төрагасы, филология илимдеринин доктору, профессор Байгазиев С.О. жыйын. күн тартибинде каралуучу маселе мепен тааныштырды.

Диссертациянын тсмасы жана плп.мпп жстскчисы (ф.и.д..доцент А.Жаптаев) Диссертациялык пш С. Пааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин

кыргыз П!ли жаиа адаоияты кафедрасынласынын Окумуштуулар кенешинде (№29 4 протокчхıv. 03.02.2017) оскıIтплген-I

Иштп кароо үчүн төмөнкү экспертгер дайындалган:

Филология илимдерининI доктору Искендерова С.И.;

Филология илимдеринин доктору !иллебаев С.А.;

Филология илимдеринин кандидаты Садыров М.С.

Изилдөо С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик универсмтстпипн кыргыз тплм жапа адабияты кафедрасында аткарылды

Отурумл\ н төрагасы. фплология илимдерипин доктору, профессор Байгазиев С.О. илимий иштин мазмуун баяыдап берүү үчүп диссертантка сөз берди.

Диссертациялык пишыин кыскача мазмуну жана плимий жыйынтыктары тууралуу диссертант Ысакбаева Зинат төмөндөгүлөрдү баяндады:

Диссертант Ысакбаева З.: Урматтуу төрага. урматтуу диссертациялык кенештин мүчөлөрү алдын-ала коргоого коюлуп жаткан диссертациябыздын темасы «Ч.Айтмаı 1овдун романдарындагы көркөм аксиология» деп аталат. Илимийжетекчи Филология илимдеринин доктору Жантаев Аднлбек Суйундукович.

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Диссертациянын сунушталган темасынла гүрү да. масштабы да ар башка маданий феномендер - аксиология жана залкар сүрөткерибиз Чынгыз Айтматовдун романдары жуурулушкан. Биринчиси эң башынан эле философиялык билимдер аймагына таандык болгон, аз убактан бери гана көркөм өнөргө карата конкреттүү чыгармаларды чечмелөөнүн бөтөнчө аснектисп ролунда колдонулуп келатат. Экинчиси болсо эбактан бери эле (романдар жарыялангандан тартып) адабиятчылардын, сынчылардын, дегеле жалпы окурмаыдардын көңүлүн буруп келет. Чынында да кыргыздын залкар жазуучусунун романдары - «Кылым карытар бир күн», «Кыямат», «Кассандра тамгасы», «Тоолор кулаганда» - адабий коомчулукта чоң ийгиликке ээ болуп, кызуу талаш-тартыш жаратып. гатыктуу баасын алышкам. Ошентип, эгерде аксиологиялык кубулуштарга же Ч. Айтматовдун романдарына өз-өзүнчө адабий мамиле кылсак - ал салыштырмалуу актуалдуу болушу ыктымал. Бирок бул эки кубулушту эриш-аркак жуурулуштурсак – изилдөөнүн жанычылдыгы менен актуалдуулугу шексиз болот. Анткени жогоркү чыгармаларды так мына ушул аспектиде алиге чейин эч ким тутумдуу жана комплекстүү изилдөөго ала элек.

Де.мек. Ч. Аитматовдун ромаидарын баалуулуктук аспектте изилдөө аксиологиялык негизде масштабдуу тарыхый-функционалдык изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн жаны келечектерди ачат. Анткепп так ушул аспектиде эмне үчүн ар башка доорлордо конкреттүү автордун мурасына окурмандык кызыгуу сууй же кызып турганы реалдуу аныкталат. Окурмандар да өздөрүнүн кыймылдуу дөөлөттүк ориентирлериним туткунунда калышат - алар адабияттан өздөрү үчүн актуалдуу баалуулуктук контсксттерди нздешет.

Изилдөонүн максаты - Чыңгыз Айтматовдун романдарынын акснологиялык мазмундуулугуы ачуу жана ошол чыгармалардын автордук концепциясы тууралуу орун алган илимии ппкпрлергс тийиштүү кошумчаларлы киргизүү.

Изилдөөнүн милдеттери диссертацияда алдыга коюлган максат менен шартталган да. төмөнкүлөрдөн турат:

1. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгынын адабият таануда жана тананташ илимдерде изилдениш абалына серен жасоо:
2. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгын баалуулуктук аспектте изилдөө кыргыз адабият таануусунун келечектүү багытты боло аларын негиздөө:
3. Изилдөөнүн объектиси менен предметин баяндоо;
4. Изилдөөнүн методологиясын жана методдорун сыпаттоо;
5. Изилдөөнүн материалдарын тандоого алуу;
6. Аталган романдардын көркөмдүк-аксиологиялык мазмунун. терең дөөлөттүк табиятын ачуу:
7. Ар бир романдын борбордук кейипкерлеринин аксиологиялык өнүгүү динамикасын талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Иштин жаңычылдыгы методологиялык өңүттөн алганда анда алгач ирет аксиологиялык мамиле Чыңгыз Айтматовдун романдарынын материалында апробацияланып жатканы менен шартталат. Тарыхый-адабий өңүттө бул романдардагы борбордук каармандардын баалуулуктук мүнөздөмөсүнүн бөтөнчөлүгүн. чыгарманын автордук концепциясынын аксиологиялык мазмунун жаңыча түшүнүүгө жол берет.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгы адабият таанууда жетишерлик деңгээлде ар тараптуу изилденген. бирок баалуулуктук аспектте тутумдуу жана комплекстүү изилдөө объектисине алына элек:

2. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгын аксиологиялык аспектте изилдөө кыргыз адабият таануусунун келечектүү багыты болуп бере алат, анткени залкар сүрөткердин чыгармаларында аңгемелеринде. повесттеринде, романдарында, драмаларында. макала-маектеринде чоң баалуулуктук дарамет, мазмун камтылып турат;

3. Калемгердин романдары толук өлчөмдө баалуулуктук изилдөөнүн объектиси менен предмети болуп бере алат. себеби аларда адам турмушундагы маанилүү баалуулуктар камтылып. алардын жашоодогу ролу ачылган;

4. Улуу жазуучунун романдарын баалуулуктук аспектте изилдөө үчүн азыркы адабият таануудагы аксиологиялык методологиянын жол-жоболоруна таянуу зарыл:

5. Изилдөөгө алынган романдар көркөмдүк-аксиологиялык мазмунга. баалуулуктук табиятка ээ. себеби аларда адам турмушунун дөөлөттүк аспектилери терең ачылган:

6. Романдардын борбордук кейипкерлери өз турмуш жолунда баалуулуктук эволюцияны баштан кечиришет жана курч катарсис кырдаалына кабылышат. бул жагдай алардын дөөлөттүк өнүгүү динамикасын таасын ачат.

Диссертациянын түзүлүшү киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Илимий иштин көлөмү - 197 бетти түзөт.

Киришүүдө теманын актуалдуулугу. пзилдоонун максаты, милдеттери илимий жаңылыгы. илимий-теориялык. иррактпкалык мааниси. коргоого алымып чыгылчу негизги жоболор. изилдөөчүнүн илимге кошкон салымы, изилдөөнүи натыйжаларынын апробациясы чагылдырылды.

"Чыңгыз Айтматовдуп романдарын баалуулуктук аспектте изилдөөмүн илимий-теориялык негиздери" деген бнрннчи бапта кыргыз элинин сыймыгына айланган залкар калемгерибиз. бүт дүйнөгө аттын кашкасындай таанымал улуу жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгындагы, атап аитканда, анын романдарындагы көркөм аксиология маселелери каралды. Бул бап экп параграфтан турат.

Ы. "Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгынын адабият таануу жана башка илимдерде изилдеиүүсүнө сереп" деп аталып, Ч. Айтматовго байланыштуу илимий булактардын молдугунан улам амын чыгармачылыгы илимде мүмкүн бол\шунча толук изилденип бүчтү. эми апын көркөмдүк ишмердүүлүгү туурасында аша гурган деле сез калбады дсгсп маапап жаралышы ыктымал, бирок улуу жазуучунун көркөм-адабий, публицистикалык, философиялык мурастары өзгөчө терен дөөлөттүк табиятка ээ, андыктан анын чыгармаларын ар бир жолу кайра окууда мурда баамга плинбеген жаңы ойлорду, идеяларды, табылгаларды ачууга болот. Ошол себептен. /V. Садыков «Залкардын адабий мурастарынын ачыла элек сырлары дагы эле көп» [Садыков. А. Айтматов таануу илиминин залкар өкүлдөрү деп белгплепт. Демек. Айтматов таануу илммий тармагынын алдында али да болсо пштеле турган көп жумуштар. жүргүзүлө тургаы изилдөөлөр өз кезегин күтүп жатат. Биз ал иштердин бири катары залкар сүрөткердин романдарындагы көркөм аксиологиясын изплдөопү белгилейбиз. Бул анын чыгармачылыгын дөөлөттүк аспектте иликтөө аркылуу жүзого ашат.

1.2. "Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгын баалуулуктук аспектте изилдоо кыргыз адабият таануусунун кслечсктүү багыты катары", мында улуу калемгердин көркөм дүйнөсүн баалуулуктук аспекттен изилдөө зарылдыгы белгиленмп. бута себеп болгоп жагдайлар аныкталат.

Залкар калемгер өз керком жаралгаларыма эмне «жүк» арткан? Ал өзүнүн ар бпр көркөм туумдусупа оздүк автордук мөөрүн баскан. Автордун мөөрү - бул жашоодо ал тутуыган руханий-адептик дөөлөттөр. Кандай гана чыгармада болбосун. анын авторунун ац-ссзпми. ой-кыялы. жап дүннөсү. толгонуулары чагылат. Мына ушул «жүк» көркөм-адабпй жаралгага дөөлөттүк мазмун берет.

Чыңгыз Айтматовдун романдары («Кылым карытар бир күн», «Кыямат» - советтик мезгилде. «Кассандра тамгасы». «Тоолор кулаганда» - постсоветтик доордо жарык көргөн. бпрок аларды философиялык-социалдык. руханий-адептик, дөөлотгүк мазмуну бир көрком бүтүндүккө бириктирип турат) болсо. өздөрүнүн терең дөөлөттүк мазмуну мепен зор кызыгуу жаратышты. Калемгердин чыгармачылыгыыа карата мындай эч өчпөгөн зор кызыгуунун себебин фплология илимдеринин доктору. акадс.мпк Абдылдажап Акматалпев төмөнкүчө түшүндүрөт: АГггматовдун жазуучулук фплософнясы Адамдын улуулугуна. Жаратылыштын түбөлүктүү'лүтүнө. Ыйык гумаппзмге. Асылдык идеясына барып такалат. АГггматовдун жазуучулук устаттыгынын эң башкы сыры - көркем онлоонун ар тараптуулугунда жана көп түрдүүлүгүпдө.

Чыңгыз Айтматовдун жалпы чыгармачылыгы, ал жараткан көркөм-адабий, публицистикалык, философиялык туундулар кыргыз адабият таануусунда

дөөлөттүк аспекттеги изилдөөлөрдүн бүтүндөй опр гизмеги үчүн объект болуп бсрс алат. Бул багытта п зилдөөлөрдү жүргүчүү кыргыз адабияı таапуусунда келечектүү оагыттын түптөлүшүнө /капа өнүгүшүнө, аидагы Айтматов таануу салаасынып илимий-теориялык жактан кыпла күчтөнүүсүнө олуттуу оболго түзөт.

«Чыңгыз Айтматовдун ромамдарын баалуулуктук изилдөөнүн объектиси. предметп. методологиясы жана материалдары» деп аталган экинчи бап диссертациянын объектисин жана предметин, материалдарын, колдонулган усулдарын. методологиясын ыпаттоого арналды. Бул бап үч параграфтан турат.

2.1. **«Чыңгыз Айтматовдун романдарын баалуулуктук изилдөөнүн объектиси жана предмети»**, бул параграфта залкар жазуучуюн романдары акхчюлогиялык аспекттеги адабият таануучулук изилдөөнүн объектиси жана предмети боло алары аныкталды.

Алегенде талапка ылайык изилдөөбүздүн объектисин аныктап алсак, диссертациянын негизги объектисин улуу сүрөткер Чыңгыз Айтматов жараткан романдардын «Кылым карыгар бмр күндүн», «Кыяматтын», «Кассандра тамгасынын». «Тоолор кулаганданын» - непгзгп. канондук тексттери, ошондой эле ;а.и\ар калемгердин адабий-теориялык көз караштары, аксиологиялык аспекттеги ой-пикирлери туз чагылтылган макалаларыиын, интервьюларынын, маектеринин тексттери тузушөт, Биз эң ириде ушул материалдарга изилдөө объектиси катары таянуу меиеп өз изилдөөбүздүн максатын жана милдеттерин ырааттуу түрдө жүзөгө ашырабыз. Ошондоп эле Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгын өздөрүнүн пзилдоолорунун объектиси мепен предметине айлантышкан абройлуу окумуштуулардын маанилүү илимий-теориялык эмгектерин да илимий булак катары пайдаланып. ыланыгына жараша изнлдөө объектисине киргизебиз.

Экинчиден. диссертациянын предметин белгилей кетсек, биздин изилдөөбүздүн негизги прсдметин залкар калемгерибиз Чыңгыз Айтматовдун романдарынын аксиологиялык мазмуну. ал ромаидарда ачылып берилген автордун жана ал түзгоп кейипкерлердин тутунган ченемдеринин, карманган дөөлөттөрүнүн жапа идеалдарынын гатаал карым-катнашы. романдарда турмуштук багыттардын, нарк-дөөлөттөрдүн оаркы мснсн баасыпып төмөндөөсү жана алардын кайра баалануусу процесстеринин чагылуусу. ошондой эле аларда бүтүндөй бир акснологиялык комплекстердпн татаал айкалышуусу жана чырмапышуусу көрсөтүлгөпү тузуп турат. Изилдөөнуы предметине Чыңгыз Айтматовдун романдарында көркөм берилген аксиологияыын алынуусу, автордун жаыа ал жараткан озоктуу кейипкерлердин мпсалы. Эдигейдин. Казангаптын. Абуталиптин. Авдийдпн. Иисустун. Бостондун. Филофейдин, Роберт Борктун. Арсендин. Элестпп -- доолөттүк багыгг алууларын. дөөлөттер тутумун, алардын өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрүн өз эмгегпбпзде нчкериден терендете ачуу мүмкүнчүлүгүп берет. Мыпа ушул жагдай бпзге Чыңгыз Айтматовдун романдарында өзгөчө аксиологиялык өлчөм бар экенин илимий пепгзде талдоого алууга жана амыктоого. айкындоого шарт түзөт.

Биз жасагап изилдөөнүн илпмпп проблемасы Чыңгыз Айтматовдун романдарыпда биринен экинчисине табпгый түрдө агып отүп келген түбөлүктүү адамзаттык дөөдотюр камтылı аиы. ущул себептен улуу калемгердин романдарьтна аксиологиялык түшүнүктөрдүн жарыгында, шооласымда илимий талдоо жүргүзүү зарылдыгы болуп саналат. Залкар сүрөткердин алгачкы ромаынан баштап. эң соңку романдык туундусуна чейин өз боюнда жалпы адамзаттык дөөлөттөрдү чагылтууга басым жасалат. албетте. бул көрүнүш окумуштуулардын

изилдөөлөрүндө көз жаздымында калбайт, бирок алар аталган романдарга карата комплекстүү аксиологиялык талдоо жасоого, изилдөө жүргүзүүгө чейинки деңгээлге өнүгүп жетпейт.

Ч. Айтматовдун терең ойго, бийик идеяга каныккан, жаркын идеалдарга умтулган чыгармачыл чабыты кайсы гана мезгилде болбосун - советтик доордобу, же постсоветтик учурдабы идеалдуу, моралдык жактан таза, аруу инсан түрасымлагы автордук көз карашын ар дайым башкы орунга коюп келген.

2.2. **«Чыңгыз Айтматовдун романдарын баалуулуктук изилдөөнүн методологиясы жана методдору»** деп аталган параграфта Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгын, анын ичинде романдарын адабият таануучулук изилдөөдө аксиологиялык методологияны колдонуунун негиздүүлүгү аныкталды.

Кыргыз адабият таануусунда болсо бул багыттагы иштер жаңы гана башталып жатат. Алсак, адабият таануучу А. С. Жаптаев өзүнүн бир нече макалаларын жана доктордук диссертациясын аксиологиянын негиздерин кыргыз адабият таануусунда колдонуу келечектерине, баалуулук категориясы адабий процессти аксиологиялык изилдөөнүн өбөлгөсү боло аларына, кыргыз адабият таануусунда аксиологиянын методологиясын колдонууга, кыргыз илиминде адабият таануучулук изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн методологиясын өзгөртүү зарылдыгына, көркөм дөөлөттү баалоонун чен-өлчөмдөрүнө, XX кылымдагы кыргыз профессионал адабиятындагы көркөм дөөлөттөрдү аныктоодогу проблемаларга, XX кылымдагы кыргыз профессионал адабиятын аксиологиялык изилдөөнүн негиздерине арнаган. Анын ою боюнча: «Применение методологии аксиологии в литературоведческих исследованиях позволяет расширить горизонты кыргызского литературоведения» Биз анын илимий-теориялык көз караштарына да ылайыгына жараша таянуу менен өз изилдөөбүздү дөөлөттүк аспектиден жүргүзүүнү туура таптык.

Бул бөлүмдүн жыйынтыгында, биздин изилдөөнүн методологиясы орус окумуштуулары - Д. А. Абдуллинанын, Т. С. Власкинанын, Г. П. Выжлецовдун, В. Б. Петровдун, В. А. Свительскийдин, ж.б. - жазуучулардын чыгармачыл изденүүлөрүндөгү дөөлөттүк багыт алуу факторунун мааниси жана адабий чыгармалардын көркөм дүйнөсүндөгү тиешелүү дөөлөттүк өлчөмдүн мазмундуулугу женүндөгү идеяларына негизделди.

Чыңгыз Айтматовдун романдарын изилдөө үчүн төмөнкү негизги талдоочулук усулдарды айкалыштыруу методологиялык таяныч болуп саналат:

1) проблемалык-тематикалык (залкар жазуучу жараткан романдардын проблематикасы менен тематикасын анын дүйнө таанымынын езгөчөлүкторү менен байланышта изилдөө);

2) генеалогиялык (автордун романдарынын образдуулугунун, жазуучунун эстетикалык жана философиялык ой толгоолорунун башаттарын изилдөө);

3) тарыхый-адабий (жазуучунун романдарын анын чыгармачылыгынын жана тарыхый процесстин контекстинде изилдөө).

Диссертацияда Чыңгыз Айтматовдун жогоруда аталган романдарын аксиологиялык түшүнүктөрдүн жарыгында талдоого карата тутумдуу мамиле сынак иретинде колдонулат, ал ийгиликтүү чыккан учурда адабий чыгарманы түшүндүрмөлөөнүн, чечмелөөнүн аксиологиялык усулу макамын алууга талаптана алат.

2.3. **«Изилдөөнүн негизги материалдарына кыскача адабий-теориялык экскурс»**, мында залкар жазуучунун романдары боюнча адабият таануучулук талдоо берилет. Залкар калемгер Чыңгыз Айтматовдун романдарынын башкы

тематикасы адам жана анын турмушу, проблематикасын болсо адам коомундагы кеп сандаган көйгөйлөр түзөт. Романдардын дээрлик баарынын пафосу трагедиялуулугу, драма, улугу менен айырмалапат.

«Кылым карытар бир күн» көп катмарлуу роман-метафора болуп саналат. Романдын сюжеттик катмарларында окур.ман мифология, реалдуулук, фантастика эриш-аркак жуурулушкан көп маанилүү окуялардын күбөсү болот. Айтматов элдин өзүнө таандык маданиятты ып салттуу баалуулуктарынан кол үзүү аркылуу жоголууга бет алганын жана коомдун адеп-ахлактык бейнеси өзгөргөнүн чеберлик менен сүрөттөйт.

«Кыямат» романында окуялар үч деңгээлде өнүгүрүлөт. Романдын аталышы символдуу маанше ээ, ал ар бир адам өз жашоосунда адептик-баалуулуктук тандоо жасоосу зарылдыгын жана кээде адамдын чечими аны ипсаилык кыяматка жетелеп барарын каймана түрдө билдирет. Романдын композициялык түзүлүшү өз ара үч сюжеттик сызык менен байланышкан үч бөлүктөн турат. аиып биринчисинде Авдий Каллистратовдун тагдыры, экинчисинде Акбара менен Ташчайнардын тагдыры, үчүнчүсүндө Бостондун тагдыры сыпатталат.

«Кассандра **тамгасы»** романында болсо, утопия менен антиутопиянын синтезине орун берилет. Чыңгыз Айтматовдун бул романынын проблемалык талаасы көптөгөн утопиялык концепцияларга каныктырылган, алар бул жерде чыиалган көркемдүк жана интеллектуалдык аңдаштыруунун предметине айланышат. Постжолбашчылык, технократиялык, сциентисттик, жалган лемократиялык утоппялардын туткунунда турган адамзатка, романдын баалуулүктук тутумунда өзүн курмандыкка чалган, өткөндүн идолдорун тайманбастан кыпраткап, ошол эле учурда «өркүндөтүлгөн» нлимий акыл-эстин жемиши катары пантеизм менен «синтетикалык» дүйнөлүк диндин кесилишиндеги жалгап дппий утоппяны астыртап тургузган интеллектуалдын, ойчул-конформисттин пнсапы каршы турат.

«Тоолор **кулаганда»** ро.мапы Чыцгыз Амтматовдун чыгармачылыгында өзгөчо ор\'пду ээлейт. Ал калемгерлин жыйынтыктоочу көркөм туундусу болуп саналат да, жазуучунун негизги идеяларын камгып, анын прозасынын жаңычыл жана салттуу белгилерин жуурулушт турат. Чыгарманын башкы тематикасын адамдын ар түрдүү кырдаалдарда адамгерчилигин жоготпой калуусу түзөт. Проблематика болсо адаттагыдай 1ле өтө кеңири - ага адам табиятынын бузулуусу, керектөөчүлүк психологиянын, эгоизмдин, кор лүПнөгө азгырылууну кеңири жайылуусу ж.б. орчундуу маселелер камтылган. Б.а. романда калемгер өзүн түйшөлткөн коомдук көйгөйлөрдү чагылтып, башкы кейипкердин - Арсеындин бепнеспне, жүрүм-турумуна өзүнө мүнөздүү баалуулуктарды сиңиргсн жана үюткан.

«Чыңгыз Айтматовдун романдарынын көркөмдүк-аксиологиялык мазмуну» деп аталган үчүнчү йаи [illegible] турат. Мында залкар калемгер өз романдарында негиз катары [illegible] баалуулуктар тууралында сөз болот.

Улуу калемгер Чыңгыз Ай[illegible] бардык романдары - «Кылым карытар бир күп». «Кыямат». «Кас[illegible] Тоолор кулаганда» - терең аксиологиялык мазмунга ээ. Буларда [illegible] автордун тутунган дөөлөттөрү ал жараткан кейипкерлердмы образдар[illegible] көмдүү ачылып берилет. Залкар сүроткердин аталган романдарынла [illegible] дык, эстетикалык жана адеп-

ахлактык дөөло|]орү |аасын чагылтылат. Бпз ал жараткап романдарды сөздүн толук маанисппдс көркөм-адабий ачылыштар катары караи алабыз. буга романдардын мазмут пда түбөлүкI\ү аламзаттык лөөлөттөр - мпсалы. Акыйкаттык, Жакшылык. Сулуулук дөөлөттөрү - баеымдуу камтылганы негиз болуп берет. Автор өз ойлорун. идеяларын окурмандарына көрсөтмөлүү. ынанымдуу. элестүү. жсткиликтүү берүү Vчүн уш\л дөөлөттөрдү таяныч катары пайланат. Аталган дөөлөтгөргө тикелей байланышта калган башка турмуштук-материалдык, руханий-адептик дөөлөттер - алсак. уп-б\лө. еупу, эмгек. ишеним, абийир, уят, ар-намыс ж.б. - тууралуу кеңири соз болот. Бпз Айтматовдун романдарынын идеялык-концепциялык негизин түзгөн башкы үч дөөлөттүн - Акыйкаттык. Жакшылык, Сулуулук дөөлөттөрүнүн - ар бприне кеңири токтолуп галдоо жасайбыз. Ошондой эле залкар сүрөткер өз романдарында адам баласы үчүн жогоркулардан кем мааниге ээ болбогон Эмгек, Үй-бүлө дөөлөттөрүнө карата мамплеспп кандайча туюнтканына да көңүл бура кетебиз.

3.1. «Акыйкаттык Чыңгыз Айтматовдун романдарында». Көркөм адабиятта Акыйкаттык дөөлөтү көп чагылтылат. Буга мисалдарды Чыңгыз Айтматовдун биз изплдөө объектиси катары алган романдарынан арбын таба алабыз. Ал көркөм чыгармачылык ишмердүүлүктө Акыйкаттыкка чоң маани берген. Длсак. «Кылым карытар бпр күндө» Эдигей Жангелдин Акыйкаттык үчүн күрөшкө аттанып. Абуталип Куттыбаевдпн актыгын далилдөөгө жетишет. «Кыяматта» Бостон Акыйкаттык үчүн күрөшүүдөн жазбап. партиялык функционерлердин кемчилпктериы ачык айтат. «Кассандра тамгасында» Роберт Борк, «Тоолор кулаганда» романында Арсен Самаичпи Акыйкаттык үчүн акыркы демине чейин күрөшөт.

Жыйынтыктасак. заманыбыздып залкар жазуучусу Чыңгыз Айтматов өзүнүн дээрлпк бардык ро.мандарында Акыйкаттык дөөлөтүн эң башкы орунга коёт. А.НЫН романдарынын башкы каармандары өз жашоолорунда дайыма акыйкатгыкты туу тутушат.

3.2. «Жакшылык Чыңгыз Айтматовдун романдарында». Чыңгыз Айтматовдун дээрлик бардык ромапдарында — советтик доордогу дагы. постсоветтик доордогу дагы. жакшылык маселеси. жалпы адамзатка жакшылык каалоо. жакшылык жасоо гплсгп эң алдыцкы орунда даана бөлүнүп турат.

«Кылым карытар бпр күн» ро.манындагы каармаыдардын кыиласы – Казангап. Эдигей. Абуталип. Елизаров ж.б. - адам баласына жакшылык тплеген инсандар. Турмушта жакшылыктын үстөм болушуна мына ушундай жакшы ада.мдар өбөлгө болушат. Албетте. негедир адам коомунда жакшы адамдар аз кездешет. бирок алардын шарапаты жалпы баарына тиет. «Кыямат» романынын башкы каармандары - Бостон Үркүнчиев. Авдпп Каллистратов. Писус Назарянин - адам баласына жалаң жакшылык гана каалашат. Бирок алардып турмуш\ азабы-тозогу күч окуялар менен коштолот. «Кассандра тамгасы» романындагы Филофей. Роберт Борк. Энтони Юнгер өңдүү каармандар жакшылыкка кызмат өтөшөт. Филофейдин ачылышын эгер туура түшүнүп. туура урунса. адам расасынын жакшыруусуна, ... илимий-практикалык негиздеги орчундуу обо;н'ө гүзмок. Бул ... күнөөгө батып. карайлап турган адамзат үчүн өлчөөсүз жакшылык ... «Тоолор кулаганда» романын тепчпп өткөн негизги пдея Жакш... менен бекем бапланышта. Башкы каарман Арссп Саманчин турмушта ... - ... жеп (озү сүйгөн аялзатынан. өзү аздектеген кыялдарынан айрыл... оч алууну (жамандык кылууну, киши елтүрүүнү) гапа энсеп ... аягында ал

Жакшылыкка бет ;и;н .ia. озүн курман чалуу менеы (кайра эле!) нечен адамдарды (ниети карарган Гаппамафгаюы ж.о.) жамандык жолулан сактап калат. Анын окуясы Иисус Назарянинин. Авдии Каллистратовдун, Роберт Борктун таржымалы менен аблан үндөшү :: т\ ра г.

3.3. «Сулуулук Чыңгыз Айтматовдун романдарында». Кыргыздын атактуу калемгери Чыңгыз Айтматовдун романдарында Сулуулук ар тараптуу бааланат жана чушунүлот. Жазуучу адамзаттын тышкы сулуулугун да, анын иш-аракетинин сулуулугун да. пчкп дүйнөсүнүн сулуулутун да комплекстүү карап баалайт.

«Кылым карьпар бир күн» романыидагы каармандардын дээрлик көпчүлүгү өздөрүпүн рухандуулугу менен сулуу. Казангап да, Эдигей да, Абуталип да, Бүкөй ла. Үкүбала да. Зарпна да ички дүйнөсү таза. ымандуу адамдар. Аларды кудурети күчтүү Жаз.мыш түркүн адакеттсн өткөрөт. емүр жолунда түрдүү сыноолорго дуушарлантат. Ошентсе да бул каармандар оздөрүнүн адамкерчилигин бийик сактаган бойдон калышат. Алар мына ушунусу менен улуу да, сулуу да болуп тмолат. Эзелки заманда Демокрит белгилегендей. адамдын денелик сулуулугу ага акыл-эс айкалышпаса. аида гүккө да арзыбайт. «Кыямат» романына келсек, анын башкы каармандары да терең рухандуу, ички дүйнөсү сулуулукка эгедер асыл адамдар. Иисус Назаряипп. Авдпй Каллистратов. Бостон Үркүнчиев - баары тең оздөрүпүп пшмерднгп менен улуу жана сулуу кейипкерлер. «Кассандра тамгасы» романындагы Филофей. Роберт Борк. Энтопп Юнгер да өз адамгерчиликтери, адамды сүигөндүктөрү менен сулуу. Алар бүт дүйнөгө. коомго гумандуу мамиле кылышат. Бирок адам коому Филофейге жана Боркко карата өз гумандуулугун көрсотпөй. сыртын салат. жсрпп таштайт. «Тоолор кулаганда» романынын окуялары да чыныгы Сулуулук адамлын жан дүпнөсүндө. пшмердүүлүгүндө жатканын аигинелеп берет. Мунун күболүтү Арсен Саманчиндпн жана Элестнн тагдырлары болуп сапалат.

3.4. «Эмгек Чыңгыз Айтматовдун романдарында». «Кассандра тамгасы», «Тоолор күлагапда» романдарында турмуш-жашоонун өзөгү, түркүгү болгон эмгекчи адамдардып элестүү образы жок. Бмрок аларда эзелтен адамды адам кылып келаткан эмгек дөөлотүнө карата мампле рыпок заманында түп-тамырынан бери өзгөргөнү ачык-аикын гартылган. Чыңгыз Айтматов соңку романдарында да өзүнүн көкүрөгүн өйүгон коомдук проблемаларды чагылткан. Ал проблемалардын эң башкылары - адамдар турмушта карманган дөөлөттөр тутумунун ылдам өзгөрүүсү жапа керектөөчүлүк психологиянын. маданпятгын улам барган сайын кеңири кулач жайып жатуусу оолчу. Аталгаи чыгармаларда бүгүн коомдук турмушта жалган дөөлоттөр - байлык. акча. мансап. биГшмк алдыга чыгып. түбөлүктүү дөөлөттөр – акыикаттык. жакшылык. сулуулук. сүйүү. ишеним. өмүр. үй-булө. эмгек ж.б. артка сүрүлүп калганы гаамай көрсөтүлгөы.

3.5. «Үй-бүлө Чыңгыз Айтматовдун романдарында». Чыңгыз Айтматовдун биз талдоого адган романдарыида үй-бүлө дөөлөтүнүн күнгөй-тескей кырлары жетиштүү эле чагылтылат.

Алсак. «Кылым карытар бпр күн» ромаыында тагдыр жолу окшош болсо да, ичкп үюмдашүусү. ытымак-ырашкерлиги ар башка бир катар үй-бүлөлер элестүү сүрөтголот. Мисалы. ЭдпгеПдпн. Казангаптым. Абуталиптин, Сабитжандын үП-бүлөлөрү. Аталган үй-бүлөлөрдү бири-бириие чукулдатып да, айырмалап да турган нерсе бул алардын дөөлөттүк тутумдары.

«Кыямат» романында үй-бүлө дөөлөтүнө карата экп башка мамилени Бостон менсн Базарбан көрсөтөт. Жазуучу ушул эки кейипкердин өз очогуна карата мамнлелсрин

контрасттуу көрсотүү менен бул турмушта үП-бүлөнү ыйык кармоо. бексм сактоо. аздектеп кароо зарылдыгын баса белгилейт. Базарбай менен Бостопдун үй-бүлө дөөлөтүнө карата көз караштарында чоң ажырым бар. Жазуучу аны корсөтүү менен үй-бүло турмуштагы чоң дөөлөт экенин дааналап тартып берет.

«Кассандра тамгасы» романында дагы үй-бүлө дөөлөтүнө астейдил көңүл оурулат. Бул чыгармадагы үП-бүлөнүп ээлери - футуролог окумуштуу Роберт Борк жана анын аялы Жесси. Роберт Борк вз занныбына абдан ишенип, бардык маселеде аны менен кенеппш гураг. Жесси ла күйөөсү менен сыр чечишүүнү жанындай жакшы көрөт. Алардын ор I осундагы үй-бүлөлүк алака бири-бирин сыйлоого, бири-бирине бекем ишенүүгө жама терең сүйүүгө негизделген. Ошентип, булар үй-бүлө дөөлөтүн сый-урмат. ишеним. сүйүү дөөлөттору менен чындап уютушкан.

«Тоолор кулаганда» романында кыргыз коомунда да үй-бүлөлүк проблемалар абдан кынчалынштуу мүнөзгө чеиин өсүп жеткеыи көрсөтүлөт. XX кылымдын 80-90-жылдарында батыш өлкөлорүндө үй-бүлө дөөлөтү анчалык мааниге ээ болбой калганы айтылчу. Эми. XXI кылымдын башында кыргыз коому да ушул проблемага келип такалды. Азыр үп-бүле дөөлөтүнүн чыныгы нарк-насилин түшүнгөн, барктаган. баалаган аламлар абдап эле азайды. Үй-бүлөнү мүчөлөрү бирге жашоого жана бири-бирине куиүмдүү мамплс кылууга ынтызар коомдук чакан топчо катары таанылбай. билбей калыпп ы. Бүгүн баплыгына эсирген эркектер көп аялга үйлөнүүнү денелик ырахат адуунуп булагы жана мода катары санашат. Үй-бүлөгө карата мыпдаП утилитардык мамилелс ынык. иазик сезимдердин эч бир изи жок. Бүгүнкү күндө үй-бүлө дөөлөтүн асылдантуучу сүйүү. ишеним. сый-урмат. ынтымак-ырашкерлик дегендер курулай созгө апланган. Дал ушул жагдайды Айдана Самарованып жапа Бсктур Саманчиндин турмуштук кез караштарынан баамдай алабыз.

ЖЫЙЫНТЫК

Дүйнолүк масштабла аттын кашкасындан белгилүү болгон кыргыздын залкар сүреткери Чыңгыз Айтматовдун романларыныи корком аксиологиясын. б.а. анын романдарынла камтылган автордук доолоттор тутумун. ошол өздүк дөөлөттөрүн жазуучу оз кейипкерлерине каплапча откоргонүн. ал түзгөн каармандардын дүйнөгө. турмушка карата дөвлотгүк коз караштарынын автордуку менеы дал келүүсүн изиллоонүи жыйынтыктарын чыгара келип. төмөнкүдөй бир катар тыянактарды жасоого болот:

1. Улуу жазуучу Ч. Айтматовдун чыгармачылыгы жалпы эле адабпят таануу ылиминде. ошопдоп эле танапташ социалдык-гуманитардык илимдерде. алсак, тгш илиминде. пелагогпка илп.мпнде. фплософпя илиминде зор кызыгуу туудуруп, нечендегеп плпмип изилдөөлөрдүн объектисине жапа предметине аплаптылган. БелгилеП кетүүчү жагдай. калемгердин чыгармачылыгы алабият таануу илимиыин курамында жаңы салаапын - Аитматов таануу тармагынын пайда болуусуна алып келген. Бүгүнкү күыдо аталгап илимин тармак калыптанып күчтопүп. адабият таануунун мааыплүү курамдык болүгүно айланды. Анын мындай олуттуу илимий салаага айланууусуна чет элдик жапа кыргызстандык окумуштуулар өз эмгектери менеп салым кош\шт\. Ошолордун ичинен өрчүндүү эмгеги бар адабпятчылар катары А. А. Акматалпевлип. С. Ал..., К. Артыкбаевдин, К. Асамалиевдин, Ж. Бакашованып. К. Бобуловдун. ..., К. Ибраимовдун, О. Ибраимовдун. В. Левченконун. Э. Нурушевдин. ...вдун. Л. Үкүбаеванын,

А. Эркебаевдин ысымдарын атап алабыз. Алар Ч. Айтматовдун чыгармачыльтгына байланыштуу көптөгөн ироблемаларды изилдөөдөн өткөрүштү. Бирок дагы деле болсо Ч- Айтматовдун чыгармачылыгынын баалуулуктук негиздери изилденбеп турат.

2. Азыркы мезгилде оүт дүинөдө социалдык-гуманитардык илимдерде, анын ичинде алабият таануу плимипде да изилдөөнүн аксиологиялык методологиясы уламдан улам кеңири кулач жайып колдонула баштады. Аксиологиялык изилдөө объектинин. предметинип. көрүнүштүн. кубулуштун дөөлөттүк негиздерин аныктоого багытталат. Адабият таанууга колдонмолуу дөөлөттүк аспектте изилдөөдө калемгер жараткан көркөм-адабим туундулардын негизин түзгөн турмуштук, руханий-адептик деөлоттөрдү аныктоо, тактоо максаты көздөлөт. Мында ав!орл>!1. кенипкердин. окурмандьш турмушта тутунган дөөлөттөрүнүн өсүлүү деңгээлде дал келүүсүн ачууга басым жасалат. Улуу калемгерибиз Ч. Айтматовдун дт>рлик бардык чыгармалары - ангемелери, повесттери, романдары, лрамалары. философиялык диалогдору, публицистикасы - анын автор катары кармапган дөөлөттөрүн чагылтат. Ушунун өзү залкар сүрөткердин чыгармачылыгын. аиып пчиыде романдарын, дөөлөттүк негизде изилдөө кыргыз адабият таануусунун. өз кезегинде Айтматов таануу салаасынын өтө келечектүү багыты боло аларын аигинелеит. Лнткепи биз Ч. Айтматовдун чыгармаларын баалуулуктук аспектте изилдөө мснеы кыргыз адабият таануусунун масштабын өөгенсиз кенейтүүгө жетишебиз.

3. Диссертациянынпегизги объектисин улуу сүрөткер Чыңгыз Айтматов жараткан ромамдардым - «Кылым карытар бпр күндүн». «Кыяматтын». «Кассандра тамгасынын». «Тоолор кулаганданын» - нсгизги. каноидук тексттери, ошондой эле залкар калемгерднн адабий-теориялык көз караштары, аксиологиялык аспекттеги он-пикпрлери көрсөтмөлүү берилгсп макалаларынын, интервьюларынын, маектеринин тскcттери түзүштү. Ушул матерпалдар изилдөө объектиси катары бизге диссертациянын алдына коюлган максатты жана милдеттерди ийгиликтүү орупдатууга түрткү болду. Мындан тышкары Ч. Аитматовдун чыгармачылыгын изилдеө объектисп менсн предметине айлантышкан окумуштуулардын илимий-теорпялык эмгектери да плпмпм булак катары кызмат кылды.

4. Бпз Ч. Айтматовдун романдарып аксиологиялык методологияны колдонуп пзилдсдпк. Көркөм-адабий кубулуштарды изплдөөнүн аксиологиялык методологиясын дээрлик универсалдуу дсп эсептөөгө болот - анткени ал көркөм чыгарманын мазмунун ла. формасын да. апдагы автордук жекечеликтм да. аыып ксйипкерлергс откөрүлүүсүн ла. аны окурмандык кабыл алуунун тенденцияларын да дөөлөттүк пегизле ар тараггуу карап чыгууга жол ачты.

5. Диссертацияда кыргыздын улуу калемгери Чыңгыз Аитматовдун дээрлик бардык романлары – «Кылым карытар бпр күн». «Кыямат». «Кассандра тамгасы», «Тоолор кулаганда» тсрец көркөмдүк-аксиологиялык мазмунга ээ экендиги аыыкталды. Аталган романдарда баарыдан мурда автордун тугунган дөөлөттөрү ал жараткаы кеГшпкерлердпн образдары аркылуу көркөмдүү ачылып берилгени айкып болду. Залкар сүроткердип бул романдарында автордун таанымдык. эстетикалык жапа адеп-ахлактык дөөлөттөрү таасын чагылтылганы көрсөтүлдү. Бпз ал жараткаи романдарды сөздүн толук маанисп нде көркөм-адабий ачылыштар катары карай алабыз. буга романлардын мазмунунда түбөлүктүү алам заттык дөөлөттор - мпсалы. Акыпкаттык. Жакшылык. Сулуулук дөөлөттөрү • басымдуу камтылганы пегмз болуп берет. Автор ез ойлорун, идеяларып окурмандарына көрсөтмөлүү,

ыяаиымдуу. элестүү, жеткиликтүү берүү үчүн ушул дөөлөттөрдү таяныч катары колдонот. Аталган дөөлөттөргө түкелей байланышта калган башка турмуштук-материалдык. руханий-адептик дөөлөттөр – алсак, үй-бүлө. сүйүү, эмгек. ишеним. абийир. уят. ар-намыс ж.о. – !\ > рал\ \ кецири сез болот. Айтылгаыдар диссертацияда бпч талдагап романдардын дөөлөттүк табиятка ээ экенин далилдейт.

6. Диссертацияда Ч. Айтматовдун талдоого алынган романдарынын борбордук кейипкерлери – Эдигей. Казапгап. Абуталип. Үкүбала, Зарипа («Кылым карытар бир күн»). Авдий. Иисус. Сандро. Бостом. Арзыгүл, Гүлүмкан («Кыямат»), Андрей Крыльцов-Филофей. Руыа Лопатпна. Робсрт Борк. Жесси, Энтони Юнгер («Кассандра тамгасы»). Арсен. Элес («Тоолор кулаганда») - турмуштук, руханий-адептик оң дөөлөттөргө •)•.) болуп. жашоодо Акыйкаттыкты. Жакшылыкты, Сулуулукту алдыңкы орунга коюп. эволюциялык түрдө инсан катары өнүгүшкөнү ачылды. Эдигей. Казангап. Абугалип. Авдий, Иисус, Бостон. Филофей, Роберт, Энтони. Арсен. Элес турмушта акыйкаттыкты жогору баалашат, адамдарга жакшылык кылууга умтулушат. Жазуучу түзгөн кейипкерлер башкысы тышкы еулуулүгү менси эмес. ички сулуулугу менен адамды арбап алышат. Мындан 1ышкары. автор Эднгепдпн. Бостондун образдары аркылуу өзүнүн эмгек дөөлөтүнө карата көз карашып көрсөтмөлүү берет. Ал ак. таза эмгекти жогору бааларын түюндүрат. Оливердин. Айдананын. Эрташтын, Бектурдун образдары аркылуу азыркы заманда эмгеккке карата мамиле терс жакка карай өзгөргөнүн билдирет. Ошондой эле жазуучу Эдигей мснеп Үкүбалаиын, Бостон менен Арзыгүлдүн, Гүлүмкапдын. Роберт менен Жессипип. амаы күтүүсүз жерден, Арсен менен Элестин бпрп-бпрпме карата нукура сезпмдсрге эгедер мамилелери аркылуу үй-бүлө дөөлөтүн ыйык тутарын. апы аздектей турганын көрсөтөт.Мунун баары калемгердип романдарынын борбордук кепипкерлерп оң дөөлөттөрдү тутунуу менен ипсан катары калыптанышканын. өсүп-өнүшкөнүн апгинелейт.

7. Диссертацияда Чыигыз Айтматовдун романдарын дөөлөттүк аспектте изилдөөнүн илимий-теориялык пепгздерп катары жазуучунун чыгармачылыгына байланыштуу эмгектер. плпмпн изилдөөлөр. ошондой эле азыркы адабпят таанууда аксиологпялык аспекттс жүргүзүлгон изилдоөлөр алынды. Биз залкар жазуучунун романдарындагы көрком аксиологияны ачуу үч\н буга чейин белгилүү бпр деңгээлдс түптолүп. опүгүп калгап адабият таануучулук аксиологиянып тажрыйбасына кайрылып. натыйжала романдардын көркөмдүк-аксиологиялык мазмуыуп жана табиятын пчкериден далплдүү ачууга жетише алдык.

8. Бпз диссертациянын объектнсипе жатуучу романдардын. ошондой эле жазуучунун адабий-теориялык көз караштары ачык берилген макала-маектерннин дөөлөттүк мазмупга ээ экенин аныктадык. Мунун өзү диссертациянын предметин түзүүчү проблемаларды – ро.мандардып көркөмдүк-аксиологиялык мазмунун. романдарда ачылган автордум жана ал түзгөн кейипкерлердин тутунган ченемдеринин. карманган дөөлөтторүнүн жана идеалдарынын татаал карым-катнашын. романдарда турмуштук багыттардыы. нарк-дөөлөттөрдүн барк-баасынып төмөндоо жана алардын ыкапра баалапуү процесстеринин чагылуусуп. ошондой эле алардагы бүтүндөп бпр аксиологиялык комплекстердпп татаал апкалышуусун жана чыр.малышуусун ишенпчтүү көрсөтүүго обөлгө түздү. Мындаы сырткары биз өз изилдөөлөрүн акспологпялык аспектте жүргүзгөн орус адабиятчыларынын. ошондоп эле белгилүү чет элдик жана кыргызстандык Аптматов таануучуларды эмгектерин зарыл тсорпялык-методологиялык таяныч катары пайдаландык.

Конүл бурганыиыздар үчүн чон ыракмат!

Отурумдун торагасы, ф.и.д., профессор Байгазиев С.О.: Баяндама бүттү. Апда диссертациялык ши боюнча суроолор болсо, бериңиздер.

Кацев А.С.. ф.н.д.: У меняееть псколько вопросов. Вы могли бы дать определение поня I ия "аксиология". Если это тсорня ценности как я понимаю, то в этом случап. каково ценностная аксиология романов Лйтматова?

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: Суроонузга рахмат, уруксат болсо кыргызча эле жооп оерсем. Чыш ыз АГпматовдун романдары - «Кылым карытар бир күн», «Кыямат», Кассандра тамгасы», «Тоолор кулаганда» - ар бири өз алдынча коркомдук баал\ул\ кка. коркөмдүк наркка ээ чыгармалар. Апткени аларда жалпы адамзаттык мааниллүү доолоттор - Өмур менеы Өлүм, Сүйүү менен Жек көрүү, Сулуулук менен Сергтик. Жакшылык менен Жамандык, Акыйкаттык менен Жалгаычылык. Ак менен Кара - дсги эле көнтөгөн аксиологиялык категориялар аллыикчл орунга чыгат. Ал - жазуучунуп коркөм чыгармачылыкка карата өз көз караштарын дайыма онүктүрүп, оркүидөтүп туруусу. Мисалга, советтик доордогу чыгармалары менен постсоветтик мезгилдеги ромамдарынын ортосунда бир кыйла проблематикалык, гематикалык. лдеялык алырма бар. Алткел меыен аларды бириктирген нерсе - ошол ромапдардын аксиодоглялык мазмундуулугу.

Кацев А.С., ф.н.д., профессор: В чем акслологля мазвания "Плаха"?

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: «Кыямат» ромалылда үй-бүлө дөөлөтүнө карата экл башка мамилени Бостон менен Базарбай көрсөтөт. Жазуучу ушул эки кейипкердин оз очогула карата мамплелсрил колтрасттуу көрсөтүү менен бул турмушта үй-бүлонү ылык кар.моо. оскем сактоо, аздектеп кароо зарылдыгын баса белпшсмт. Базарбай менен Бостондун үй-бүлө дөөлотүнө карата көз караштарында чоң ажырым бар. Жазуучу аны көрсотуү мелел үй-бүлө турмуштагы чоң дөөлөт экенин дааналап тартып берет.

Кацев Л.С., ф.н.д., ирофессор: Каклс национальное целлости романа Айтматова можете выделить?

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: Чыцп>гз Айтматовдун каleминен жаралгал ромалдардыл бардыгында Сулуулук руханий-адептик доолотү байыркылар айткандай, салыштырмалуу мулөздо чагылтылат. Чыгаап калемгср адамдыы башкы касиети - алыи лчкл дүйнөсүнүн, акыл-эсинин мөлтүр булактай тазалыгы, сулуулугу. аруулугу деп эсептеит. Башка адамдарга - замалдаштарыла жала урпактарга мыиа ушуллдал аруу. таза болул ну насыяттайт.

Орозобекова Ж.К.: ф.н.д.: Достоевскийдин "Идиот" жала "Перси" дегел ромалдарылыл негизинде акслологлялык баалуулуктар тууралуу Кузлецова дегем диссертациясын коргогон. Ушулу карадыцызбы?

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: Ал диссертация менен азырыпча таалыша элекмил тилекке карты. Блрок эске алам.

Орозобекова Ж.К.: ф.н.д., Алда алтылызчы аксиология адабиятта кайсы аслектлде каралат? Млсал келтирсеңиз.

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: Мпсалы: «Кассандра тамгасы», «Тоолор кулаганда» романдарыпда турмуш-жапюолүл өзөгү. түркүгү бодгом эмгекчл

адамдардып элест\ү оора зы жок. Бирок аларда эзелтен адамды адам кылып келаткан эмгек дөөлөтүнө карата мамиле рынок заманында түп-тамырынан бери өзгөргөнү ачык-айкын тартылып ап Чыңгыз Айтматов соңку романдарында да өзүнүн көкүрөгүн өйүгөн коомдук проблемаларды чагылткан. Ал проблемалардын эң башкылары - адамдар турмушта карманган доолөттер тутумунун ылдам өзгөрүүсү жана керектөөчүлүк психологиянын. маданияттын улам барган сайын кеңири кулач жайып жатуусу болуп - Аталган чыгармаларда бүтүы коомдук турмушта жалган дөөлөттөр - байлык. акча. мансап. бийлик алдыга чыгып. түбөлүктүү дөөлөттөр - акыйкатчылык. жакшылык. сулуулук. супуү. ишеним, өмүр, үй-бүлө, эмгек ж.б. артка сүрүлүп калганы таамай көрсөтүлгөн.

Айтбаева Г.А. ф.и.д., Менде эки суроо бар. Бул иштин өзгөчөлүгү, жаңычылдыгы эмнеде? 2-суроом: Сулуулук жана серттүүлүк деп жатасыз, сулуулуктун кандай түрлөрү бар эксн Айтматовдун чыгармаларында?

Изденүүчү Ысакбаева.З.Т.: Бул пштин жаңычылдыгы катары методологпялык өнүгүп алгапда анда алгач прет аксиологиялык мамиле Чыңгыз Айтматовдун романдарынын материалында апробацияланып жатканы менен шарттала т. Тарыхый-адабий өнүтто бул романдардагы борбордук каармандардын баалуулуктук мүнөздөмөсүнүн бөтөнчөлүгүн, чыгарманын автордук концепциясынын аксиологиялык мазмунун жаиыча түшүнүүгө жол берет.

Отуру.мдум торагасы, **ф.и.д., профессор** Байгазиев С.О.: Эми суроолор бүткөн болсо. эксперттик комиссияга сөз бсрплет:

Эксперттик комиссиянын юрагасы Искендсрова С.И.: Изденүүчү Ысакбаева Зинат Турдубековнанын "Ч.Айтматовдун романдарындагы көркөм аксиология" аттуу темадагы 10.01.01 – кыргыз адабпят адистиги боюнча филология плпмдеринмн кандидаты окумуштуулук даражасын издсипп алуу үчүн жазылган диссертациялык шпп боюича Кыргыз Республикасыыып Улуттук плимдер академнясыпып Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабпят институтуна. Ж.Баласагын атыдагы Кыргыз улуттук университетинин, К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдыидагы филологпя илимдеринин доктору (капдидаты) окумуштуулук даражасы нзденпп алуу боюнча уюштурулган Д.10.18.575 Диссертациялык кеңсшишш алдымда түзүлгон эксперттик комиссиясынын бүтүмү.

Эксперттик комиссиянын торагасы - ф.п.д. Мскендерова С.А.:

Эксперттик комиссиянын мучолөру - ф.и.д. Тиллебаев С.А.:

ф.и.к. Садыров М.

Диссертациялык ишти бардык жоболорго ылайык карап чыктык. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого укук берген адистикке дал келет. Максаты. милдетп. прсдмети. обьектпсп баары каралды. ***Эксперттик комиссиянын корутундулары тиркелет.***

Отурумдун торагасы, **ф.и.д.,** профсссор **Байгазиев** С: Изденүүчү Ысакбаева Зинат Турдубековнанын "Ч.Айтматовдун романдарындагы көркөм аксиология" аттуу темадагы 10.01.01– кыргыз адабияты адистиги боюнча фплология илимдеринин каплплаты окумуштуулук даражасып изденип алуу үчүн жазылгаы диссертациясынын коргоого сунушталсын. Добуш берип :- ... • •;; ...

Баары - I I

Макул - 1 1

Каршы – жок
Калыс – жок
Ьмр доо\ шган кабыл алынды.

Жогоруда аиылгапдарды эске алып, угуп жана талкуулап, Кыргыз Республикасынын Улуттук плимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жапа адабият институтуна жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети. К. Карасаев атындагы бишкек гуманитардык университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча \юштурулган Д. 10.18.575 Ведомстволор аралык Диссертациялык кенешининI отуруму

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Ысакбаева ЗыГшаг Трудубековнаыын "Ч.Айтматовдун романдарындагы көркөм аксиология" аттуу кандидаттыкдиссертациялык иши жөнүндөгү эксперттик топтун корутундусу кабыл алыпсып:

2. Диссертациялык ишке расмий оппоненттер катары филология плимдериыип доктору **Мамбеталиев** Кубан Илязович, филология илимдеринин кандидаты. доценттин м.а. Садыров Мурат, ал эми жетектөөчү мекеме катары И.Арабаев атындагы КМУнун Кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методологиясы кафедрасы бекитилсин.

3. «Ч.Айтматовдун романдарыыдагы көркөм аксиология» аттуу темадагы 10.01.01 - кыргыз адабмяты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын пздеыип алуу үчун даярдалган эмгеги Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына жооп берст деп эсептелсин жана коргоого сунушталсын.

Д.10.18.575 Диссертациялык кенештин торагасы, филология илимдеринин доктору, ирофессор — Байгазиев С.

Д.10.18.575 Диссертациялык кенештин окумуштуу катчысы, филология илимдеринин кандидаты — Ыйсаева Н.Т.